

تحلیل آماری پایان‌نامه‌های بین‌رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت در 80 سال اخیر (1317-1399) ♦

معصومه امینی^۱
عبداله غلامی^۲
سعیده پوراحمد^۳

چکیده

هدف: نوشتار حاضر در پی نشان دادن میزان اهتمام دانشگاهیان به پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و فرارشته‌ای به عنوان الگویی نوین برای دستیابی به راه حلی فراگیر و گره‌گشا در معضلات حل‌ناشده ملی و فراملی و نیز مقایسه دانشگاهها و رشته‌های گوناگون در دست کم 80 سال اخیر بوده است. **روش:** پژوهش پیش‌رو از نوع تحلیلی - استنادی است. **یافته‌ها و نتایج:** با وجود توجه دنیای علم به مباحث میان‌رشته‌ای، این مقوله - به ویژه در حوزه معارف اسلامی و علوم سلامت - در بین دانشگاهیان این سرزمین به عنوان مهم‌ترین متولیان امر دانش و پژوهش جاگیر نشده است و این کم‌توجهی در دانشگاهیان غیر دولتی ملموس‌تر است. طبق آمار موجود، توجه دانش‌آموختگان الهیات و معارف اسلامی به مسئله سلامت روان در قیاس با دانش‌آموختگان علوم سلامت بیشتر بوده است که می‌توان دریافت بحث روان یا نفس (با قدری تساهل) بیشترین محل کار را در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای علوم دین و سلامت دارد. کم‌توجهی دانشگاهیان علوم سلامت به مسئله «روان» مطابق آمار موجود نیز جای درنگ دارد؛ به ویژه که امروزه ثابت شده حتی ریشه بسیاری از بیماری‌های جسمی در کم‌توجهی به مسئله سلامت روان است.

واژگان کلیدی: میان‌رشته‌ای و فرارشته‌ای، علوم سلامت، معارف اسلامی، مراقبت معنوی، سلامت روان و جسم.

♦ دریافت مقاله: 99/03/10، تصویب نهایی: 99/06/12.

1. کارشناس ارشد زبان و ادب فارسی، پژوهشگر مرکز پژوهش‌های بین‌رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت، دانشگاه علوم پزشکی شیراز.
2. دکترای مدرسی معارف اسلامی (گرایش اخلاق اسلامی)، و عضو مرکز پژوهش‌های بین‌رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت، دانشگاه علوم پزشکی شیراز (نویسنده مسئول) / نشانی: شیراز؛ میدان امام حسین (ع)، دانشکده پزشکی، ساختمان شماره 3 طبقه 7، گروه معارف اسلامی / نمابر: 32084188 / 32084188@yahoo.com / Email: gholami13296@
3. دکترای تخصصی آمار زیستی، دانشیار گروه آمار زیستی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز

1. میان‌رشته‌گی، فرارشته‌گی؛ نیازها و ضرورتها

هرچند پیشرفت سریع علم و فناوری و تخصصی شدن شاخه‌های گوناگون علم باعث ایجاد نوعی شکاف و فاصله اجتناب‌ناپذیر میان علوم متنوع شد؛ اما امروزه محققان زبده به شایستگی دریافته‌اند که حل مسائل اساسی نیازمند نگاه کلان و استفاده از دیدگاههای جامع برای رسیدن به نقطه‌ای مشترک و گره‌گشاست.

مطالعات میان‌رشته‌ای¹ که از چندی پیش مورد توجه جدی محافل علمی قرار گرفته، جایی برای تعامل منطقی و نزدیک شدن دو یا چند رشته و دستیابی به الگویی مناسب برای حل مسائل مهم ملی و بین‌المللی است. دامنه و نوع تعاریف موجود از میان‌رشته‌گی بسیار وسیع است. این واژه از اواسط قرن گذشته تاکنون، فراتر از یک رویکرد یا تفکر تعریف شده است (خورسندی، 1387: 1). از آن رو همکاری میان‌رشته‌ای در این تفکر لازم است که مسائل پیچیده‌تر از آن‌اند که به شکل مناسبی توسط دانش موضوعی یک رشته خاص تحلیل شوند (نیوول، 2001؛ نقل از: آزادی و نورمحمدی، 1397). فعالیت میان‌رشته‌ای هنگامی به طرز مؤثر آغاز می‌شود که همبستگی میان علوم، به ظهور موضوع و زبانی جدید منجر شود. موضوع و زبانی که به عرصه یا میدان شاخه‌های قبلی علوم تعلق ندارد (بارت، 1373: 58). بنابر این، مطالعه میان‌رشته‌ای تا حدی نیازمند فعالیت در سطح ارتباط کلامی و منطقی است و سرانجام اینکه برای نیل به رویکرد میان‌رشته‌ای باید به ایجاد مدل منطقی برای ارتباط زایا و مؤثر بین رشته‌ها توجه کرد (فرامرزی قراملکی، 1383: 255). برای دستیابی به این منظور، انعطاف‌پذیری و داشتن سعه صدر برای ایجاد تعامل با سایر رشته‌ها، از لوازم رویکرد میان‌رشته‌ای است (رحمدل و فرهنگی، 1387: 28). به هر حال، میان‌رشته‌گی موضوع مهم و پیچیده‌ای در پاسخ به تقاضاهای روزافزون جامعه مدرن برای دانش علمی مبتنی بر کاربرد، عموماً نیازمند ترکیب و انسجام دانش رشته‌های مختلف است. در حقیقت؛ نظام علم نه تنها از نظر حجم در حال رشد است، بلکه ساختار و کارکردهای آن نیز در حال تحول است؛ به نحوی که کانون پژوهش بر اساس الگوهای همکاری و با هدف داد و ستد علمی شکل گرفته است. (بسلار و هیمریکس، 2001؛ نقل از: آزادی و نورمحمدی، 1397)

اگر رسیدن به یک علم واحد در بستر میان‌رشته‌گی را آرمان تلقی کنیم؛ دست‌کم نیل به یک دانش تلفیقی برای حل مسائل عمده از اهداف مسلم و دست‌یافتنی میان‌رشته‌گی است. پربری‌راه نیست اگر بگوییم در دنیای پرشتاب علم، میان‌رشته‌گی با هم‌افزایی ذاتی خود تنها پلی است برای ورود سریع به بستر مبارک فرارشته‌ای و دستیابی به علمی واحد و فرامکانی - زمانی و البته مطابق با آرمانهای حقیقی الهی و به منظور پاسخگویی به مسائل و معضلات بدون جواب مانده و سرگردان انسانی. در رویکرد میان‌رشته‌ای که بر

کثرت‌گرایی روشمند مبتنی است، نگاه پژوهشگر، عام، فراگیر و نظام‌مند است. محقق در رویکرد میان‌رشته‌ای به جای پارادایم گسستن، فروکاستن و تک‌بعدی‌سازی، پارادایم تمایزدهی و پیونددهی را اصل قرار می‌دهد. این پارادایم، اصل «یگانه بسیارگانه» یا «وحدت در کثرت» را در خود دارد (مورن، 1379: 21). میان‌رشته‌ای به نیاز بشر، مبنی بر یکپارچگی دانش پاسخ داده و باعث افزایش تبادلات علمی می‌شود (والاد، 1387؛ نقل از: آزادی و نورمحمدی، 1397: 35). با مطالعات میان‌رشته‌ای، امکان مقایسه وضعیت رشته‌های مختلف علمی و آگاهی از نقاط ضعف و قوت و جایگاه‌های خالی در رشته‌های تخصصی فراهم می‌آید (همان). میان‌رشته‌ای صرفاً به معنای احاطه بر چند رشته یا انجام مشترک کار از طریق افرادی با تخصص‌های مختلف نیست، بلکه در آن از آموزه‌های مختلف برای بسط مدل‌های مفهومی، توضیح و عملیاتی کردن نتایج، به کارگیری روش‌های یکدیگر و ایده گرفتن از دانش زمینه‌ای رشته‌های مختلف استفاده می‌شود. (لیچ، 2006؛ نقل از: همان: 36)

با نگاهی به تاریخ علم درمی‌یابیم در میان انبوه پژوهش‌های دانشگاهیان، آنچه بیش از هر چیز به چشم می‌آید جای خالی پژوهش‌هایی مبتنی بر عملگرایی و با اهداف روشن. به عبارتی؛ پژوهش‌های «مسئله‌محور» است. بنا به همین نیاز، در قرن بیست و یکم شاهد محوریت رویکرد کاربردی و توجه جدی به فرارشته‌ای هستیم. مفهوم‌سازی فرارشته‌ای کاملاً بر اساس میزان کاربردی و بومی بودن مسائل مدنظر است (درزی، 1398: 1). بنابر این، بومی شدن پژوهش‌ها نیز که از اهمیت بسیاری برخوردار است، در میان‌رشته‌ای مورد توجه قرار گرفت. سؤال همواره مطرح در محافل علمی این است که چرا با وجود انبوه پژوهش‌های صورت گرفته همچنان مشکلات و معضلات پابرجا هستند؟! پاسخ روشن این است که این پژوهش‌ها اغلب انتزاعی و نه در راستای حل یک مسئله مشخص مبتلا به عمومی طراحی شده است؛ حتی سالهاست که گروهی از اندیشمندان علوم انسانی در ایران و دیگر کشورهای اسلامی بر این باورند که برخی مبانی علوم انسانی موجود با مبانی دینی در تعارض‌اند و این علوم برای حل مسائل بومی این کشورها مناسب نیستند (شاه‌آبادی و پورعزت، 1395: 1). با در نظر داشتن این دو دیدگاه - کاربردی و بومی - می‌توان مسائل مرتبط با اهداف کلی و جزئی را طراحی و با به کارگیری متخصصان دغدغه‌مند به بهترین نحو مانع از هدررفت زمان و انگیزه نیروی انسانی شد. میان‌رشته‌ای از نوعی عقلانیت درون‌پارادایمی برخوردار است و متناسب با ویژگی‌هایی که دارد، می‌تواند در زمینه‌های مختلف برنامه‌ریزی بلندمدت کشور، به ویژه در حوزه‌های اقتصادی، بسیار راهگشا و کارساز باشد. (شیرواتی ناغانی و همکاران، 1396: 1)

با توجه به آنچه گذشت، به نظر می‌رسد برای درک و استفاده هرچه بهتر و جا افتادن مطلب، لازم است چهار نکته اساسی در برخورد با مقوله میان‌رشته‌ای و فرارشته‌ای مورد توجه و اهتمام ویژه قرار گیرد:

یک) شناخت و تفکیک دقیق اصطلاحات چندرشته‌ای، بین رشته‌ای، میان‌رشته‌ای، چندرشته‌ای، تک‌رشته‌ای، فرارشته‌ای و مطالعه عمیق پیرامون هر کدام؛ که به دلیل نزدیکی این اصطلاحات به یکدیگر، جای تأمل دارد. هرچند سخن در این زمینه بسیار است، اما به یک مطلب بسنده می‌شود. چندرشته‌ای متضمن

862 ♦ تحلیل آماری پایان‌نامه‌های بین‌رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت ...

در کنار هم قرار گرفتن دو یا چند رشته علمی است؛ در حالی که بین رشته‌ای بودن، مستلزم یکپارچگی و تغییر شکل نظام و حوزه علمی پیشین و ایجاد شکلهای تازه‌ای از دانش است. (رهادوست، 1382: 196)

دو) تقویت و به روزرسانی صنعت ترجمه برای تجزیه و تحلیل مقالات شاخص جهانی؛ یکی از ارکان اساسی در میان‌رشته‌گی و فرارشته‌گی، مسئله «ارتباط» بین علوم گوناگون و نیز حوزه‌های علمی است. هر چند زبان علم، مشترک است و مرزناشناس؛ اما یک مترجم آگاه و کاربلد می‌تواند نقش بسزایی در ارتباط بهتر میان دانشمندان علوم گوناگون و تسریع روند پژوهش ایفا کند. در اینجا فردی که زبانهای مختلف را می‌شناسد، با میانجی‌گری بین این زبانهای مختلف به تلفیق آنها کمک می‌کند. با تأکید بر اینکه این مترجم صرفاً نیاز دارد که زبانهای علوم مختلف را بشناسد، نه دانش تخصصی در گرایشهای گوناگون را (افتخاری، 1388: 68). هر چند در بین رشته‌ای، مترجم نیاز به دانش تخصصی ندارد؛ اما آنچه اهمیت دارد این است که فردی را باید انتخاب کرد که دیدی باز و فکری فراگیر داشته باشد و با زیر و بم ادبیات و فرهنگ هر دو زبان آشنا باشد تا بتواند همزمان به لفظ و معنا توجه کند و هرگز یکی را فدای دیگری نکند؛ البته آشنایی با روحیات و ادبیات کلامی نویسنده نیز از ضروریات مسلم یک مترجم زبده است.

سه) توجه به لزوم ورود آموزشهای مقدماتی میان‌رشته‌گی و فرارشته‌گی به قبل از آموزشهای دانشگاهی؛ با وجود آنکه ساحت میان‌رشته‌ای، چه از نظر مفهوم‌پردازی و چه از نظر کاربرد، هنوز در میانه راه است؛ بیشتر مطالعات در این زمینه بر سوژه دانشگاه متمرکز بوده و محققان بر لزوم ایجاد جریان میان‌رشته‌ای در دانشگاه توجه نشان داده‌اند. با این وجود، تجربه زیست دانشگاهی نشان می‌دهد انسان دانشگاهی که مهارت میان‌رشته‌گی را پیش از دانشگاه نیاموخته است، در فهم و کاربرد میان‌رشته‌گی در دانشگاه نیز ضعیف عمل می‌کند (طاهری و حیدری، 1398: 69). بنابر این، با وجود پیشرفت روزافزون علم و فناوری و لزوم سرعت در تولید علم، واگذاری هر نوع آموزش به ویژه مقدماتی به حوزه دانشگاه، نوعی فرصت‌سوزی محض و دور شدن از پختگی و ورزیدگی در پرداختن به موقع به امر پژوهش است که علاوه بر همخوانی با فضای دانشگاه، نیاز فوری امروز نیز می‌باشد.

چهار) توجه به همکاری علمی یا روابط هم‌نویسندگی؛ از آنجا که پیشرفت علم نتیجه فعالیت‌های جمعی است، مطالعه کم و کیف همکاری دانشمندان، موضوعی است که مورد توجه پژوهشگران حوزه علم‌سنجی قرار گرفته است (آزادی و نورمحمدی، 1397: 109). هر چند پژوهش میان‌رشته‌ای لزوماً به معنی مشارکت بین پژوهشگران رشته‌های مختلف نیست، اما می‌تواند به عنوان گونه اصلی میان‌رشته‌گی باشد. (پورتر و همکاران، 2006: نقل از همان: 110)

در پایان این مبحث باید گفت: امروزه در باب ضرورت مطالعات میان‌رشته‌ای تقریباً اجماع قابل قبولی بین متفکران و صاحب‌نظران وجود دارد. دیگر نمی‌توان از استقلال حوزه‌های گوناگون علوم سخن گفت؛ بلکه حوزه‌ها به شدت به هم پیچیده‌اند و لذا بحث میان‌رشته‌ای بحث عام و متعارفی شده است. (احمدوند و حمیدی، 1392: 31)

2. اهمیت و پیشینه موضوع

یکی از دغدغه‌های مهم هر پژوهشگر در ابتدای راه تحقیق، اطمینان از نو بودن موضوع و بدیع و ابتکاری بودن پژوهش است. بنابر این، آگاهی از پژوهش‌های انجام شده در هر زمینه، مهم و راهگشاست. هر چند دستیابی به یک منبع اطلاعاتی موثق و جامع، دشوار و برای محقق وقت گیر است.

این مقاله بر آن است تا با نگاهی آماری به پایان‌نامه‌های بین رشته‌ای در دو حوزه مهم معارف اسلامی و علوم سلامت در 80 سال گذشته، میزان روی‌آوری دانشگاهیان به این پژوهش را که امروزه کاملاً در دنیای علم جاگیر شده است، از برخی ابعاد بررسی کند و تا حدی اهمیت و جایگاه این نوع پژوهش را در تولید علم نوین، برجسته سازد.

از آنجا که در این زمینه پژوهش مستقلی یافت نشد، جستجو در بانک اطلاعاتی معتبر ثبت پایان‌نامه‌های وزارت علوم و وزارت بهداشت و درمان ذیل عناوین گوناگون مربوط به هر دو حوزه، تنها راه دستیابی به عناوین پایان‌نامه‌های بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت بود.

3. بین‌رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت

تحقق این باور ارزشمند که نگاه اسلام و قرآن به همه ابعاد زندگی روحی و جسمی انسان بوده است، برای شناساندن چهره واقعی دین مبین اسلام بسیار مهم و کلیدی است. قرآن کریم به اعتقاد مسلمانان، مهم‌ترین منبع برای تأثیرگذاری بر سرنوشت و زندگی انسانهاست. پیچیدگی انسان موجب می‌شود رویکرد ما در مطالعات قرآنی، بیشتر به میان‌رشته‌ای تمایل داشته باشد. رشد روزافزون روی‌آوری قرآن‌پژوهان را به این شکل از مطالعات در دوران معاصر، می‌توان شاهدی بر این مدعا دانست. (درزی و همکاران، 1392: 74)

دین اسلام همواره بر اهمیت سلامتی و تندرستی تأکید داشته است. قرن‌هاست که مسلمانان ارزش زندگی خوب، تمیز و سالم را به رسمیت شناخته‌اند. سبک زندگی سلامت‌محور در اسلام، به عنوان پدیده‌ای چند علتی، چند بعدی و چند دلالتی مطرح است. توانمندسازی و اصلاح الگوی سبک زندگی در روند دستیابی به سرمایه اجتماعی و جامعه سالم با بهره‌گیری از آموزه‌های دینی می‌تواند راه حل مناسبی برای تمامی مشکلات زندگی سالم در عصر حاضر محسوب شود. امکان استفاده از دستورات و توصیه‌های دینی به عنوان عامل تأثیرگذار در اصلاح سبک زندگی فعلی مسلمانان وجود دارد (دالوندی و همکاران، 1391: 323). اسلام برای زندگی دنیوی ارزش خاصی قائل است و این فرصت را برای رشد و بالندگی و ایجاد زمینه برای دستیابی بهتر به زندگی در دنیای دیگر ضروری می‌داند (آسمانی و همکاران، 1399: 71). بنابر این، همواره به دنبال راهکارهایی برای ایجاد بهترین شرایط جسمی و روحی در آحاد جامعه است و اگر هنوز بسیاری از زوایای توجه اسلام به مسئله سلامت جسم و روح کشف نشده، شاید بتوان گفت یا کم‌همتی اهل فن بوده است یا دشواری پی بردن به آن زوایا؛ که در هر دو صورت با تلاش و پشتکار و تعهد دانشگاهیان در قبال

864 ♦ تحلیل آماری پایان‌نامه‌های بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت ...

شناساندن اسلام عزیز و معجزه ارجمند پیامبر خاتم(ص) و البته توجه مسئولان در ایجاد انگیزش حداکثری، قابل حل و فصل است. نکته مبارک و پر اهمیت دیگر اینکه در بستر فرارشته‌ای، با استفاده از محققان علوم گوناگون در پژوهشهای قرآنی، از انحصارگرایی صنفی در این زمینه کاسته شده و تنوع پژوهشها از یک سو باعث شناخت زوایای جدیدی از این گنجینه الهی می‌شود و از سوی دیگر، باعث معرفی و انتشار هر چه بیشتر اقیانوس بیکران معارف الهی به طیفهای دیگر و کم شدن حساسیتها می‌شود.

آموزش پزشکی نیز یکی از محوری‌ترین نظامهای اجتماعی مؤثر در تحقق توسعه پایدار نظام سلامت هر کشور است. از اساسی‌ترین اهداف نظام آموزش پزشکی(در کلیه سطوح)، ارائه تصویری روشن از انسان سالم، تربیت نیروی توانمند برای مشارکت مؤثر در ارتقای سلامت جامعه و تجهیز کامل و مناسب دانشجویان و دستیاران به دانش و مهارت و توانمندی‌های لازم برای برآورده‌سازی نیازهای بهداشتی، درمانی جامعه، چه در زمان حال و چه در زمان آینده است(طباطبایی، 1394: 433). بنابر این، اهمیت مسئله سلامت جسمی و روحی و پیوند عمیق آن با سایر ابعاد انسانی و طبیعی بر کسی پوشیده نیست. نکته قابل درنگ اینکه، امروزه ثابت شده است دستیابی به سلامت روح و حتی جسم، تنها با تکیه بر یافته‌های علمی محض امکان‌پذیر نیست و بحث مراقبت معنوی، توجه بسیاری از کارشناسان حوزه سلامت را در سراسر دنیا به خود جلب کرده است. هرچند معنویت در فرهنگهای مختلف به صورتهای متفاوتی تعریف شده و مفهوم بسیار گسترده‌ای دارد؛ ولی به طور کلی، عبارت است از اموری که بالاتر از امور مادی‌اند و بر محور روح و تعالی روح می‌گردند(آسمانی و همکاران، 1399: 16). نکته اساسی این است که اگر مراقبت معنوی به صورت صحیح انجام شود، می‌تواند به بهترین نحو به شعار مهم «پیشگیری بهتر از درمان است» جامه عمل بپوشاند و ضمن اینکه از هدررفت بسیاری از منابع گران‌قیمت و کمیاب پزشکی جلوگیری می‌کند، نشاط و سلامتی پایدار را نیز به جامعه ارزانی دارد. این پژوهش بر آن است تا با توجه به اهمیت دو حوزه سلامت و معارف اسلامی، گامی کوچک در راه کشف حقایق خدمات متقابل این دو حوزه مهم به یکدیگر بردارد.

4. بیان اهداف

به طور کلی، مقایسه و ارزیابی دانشگاهها در میزان اهتمام و توجه به مطالعات بین رشته‌ای و فرارشته‌ای و به طور خاص پژوهشهای مربوط به دو حوزه معارف اسلامی و علوم سلامت در دست کم 80 سال گذشته، به ویژه در چهار دهه پس از انقلاب اسلامی و نیز ارزیابی و طبقه‌بندی مطالعات بین رشته‌ای، به تفکیک موضوع تحقیق، در دو مقطع ارشد و دکتری، از اهداف این پژوهش است.

ب) ساختار مقاله

در پژوهش پیش رو سعی شده است بعد از جمع‌آوری عناوین کلیه پایان‌نامه‌های بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت در دست کم 80 سال گذشته، با روش تحلیلی - استنادی و با استفاده از جداول و نمودارهای گوناگون، داده‌ها تحلیل و سپس از زوایای گوناگون نتایج حاصله ارائه شود.

1. تحلیل نتایج

نظام سلامت یکی از اساسی‌ترین و محوری‌ترین نظام‌های اجتماعی در فراهم کردن زمینه‌های امنیت روحی و جسمی، نشاط و تکاپو و به تبع آن پیشرفت و تعالی یک جامعه است؛ بنابر این، ضروری است همه عوامل گوناگون طبیعی و ماورایی در رشد، توسعه و به روزرسانی آن سهیم باشند. از سوی دیگر، به باور ما مسلمانان، اسلام به عنوان جامع‌ترین دین الهی همواره به تمام ابعاد زندگی روحی و جسمی بشر توجه داشته و در هر زمینه نسخه‌ای شفاف‌بخش ارائه می‌دهد که دقت در کشف و عمل به آن باعث تعالی انسان می‌شود. بنابر این، به نظر می‌رسد مطالعات بین رشته‌ای، میدانی مناسب برای همفکری و همکاری اندیشمندان حوزه دین و سلامت، برای دریافت و ارائه راهکاری مشترک و متعالی در درمان بیماری‌های روحی و جسمی است.

2. گردآوری داده‌ها

در پژوهش پیش رو سعی شده است با رعایت دقت لازم، از میان پایان‌نامه‌هایی که تاکنون در دو بانک اطلاعاتی وزارت علوم و وزارت بهداشت و درمان ثبت شده است، عناوین تک‌تک پایان‌نامه‌هایی که نگاه مشترک به دو حوزه معارف اسلامی و علوم سلامت داشته‌اند، استخراج و ثبت شود. به این منظور، از 72 موضوع (جدول 1) که به نظر می‌رسید عناوین مشترک زیادی در این دو زمینه داشته باشند، انتخاب شد و ضمن بررسی تمام پایان‌نامه‌های ذیل این عناوین، مرتبط‌ترین و نزدیک‌ترین عناوین، استخراج و به همراه سال انتشار و نام نویسنده، استاد راهنما، دانشگاه و مقطع تحصیلی آورده شده است. در ادامه برای آشنایی با شیوه کار، نمونه‌هایی از عناوین پایان‌نامه‌های بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت آورده می‌شود. (جدول 2)

866 ♦ تحلیل آماری پایان‌نامه‌های بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت ...

جدول 1: موضوعات جستجو شده پژوهشهای بین رشته‌ای دین و سلامت

عنوان	عنوان	عنوان	عنوان	عنوان	عنوان
1	اخلاق پزشکی و اسلام	19	تربیت دینی و سلامت	37	ژنتیک و اخلاق
2	اخلاق پزشکی و دین	20	جسم و اسلام	38	ژنتیک و اسلام
3	اسلام و سلولهای بنیادین	21	جسم و دین	39	سلامت انسان و اسلام
4	اسلام و طب سنتی	22	خانواده و سلامت	40	سلامت جسم در آیات و روایات
5	اندیشه‌های دینی و پزشکی	23	خانواده و سلامت دینی	41	سلامت جسم در روایات
6	آوای قرآن و بیمار	24	درد و قرآن	42	سلامت جسم در قرآن
7	بارداری و اسلام	25	درمان در آیات و روایات	43	سلامت جسم و دین
8	بهداشت اسلامی	26	درمان و اسلام	44	سلامت جسم و وجدان
9	بهداشت و قرآن	27	درمان و دین	45	سلامت روان و قرآن
10	بیماری و دین	28	درمان و قرآن	46	سلامت و اسلام
11	پزشک و اسلام	29	دعا و سلامت	47	طب در آیات و روایات
12	پزشک و قرآن	30	دندانپزشکی و اسلام	48	طب سنتی و دین
13	پزشکی اسلامی	31	دندانپزشکی و دین	49	طب و تزکیه
14	پزشکی و ادیان	32	دینداری و سلامت روان	50	طب و قرآن
15	پزشکی و اسلام	33	دین و سلامت	51	علم پزشکی و الهیات
16	پزشکی و دین	34	روان و سلامت	52	علم پزشکی و قرآن
17	پزشکی و فقه	35	روان و قرآن	53	فقه پزشکی اسلامی
18	پژوهش و سلامت	36	روان‌شناسی تربیت	54	قرآن و سلامت
				55	مذهب و سلامت
				56	مذهب و طب سنتی
				57	مرض در اسلام
				58	مرض در روایات
				59	مرض و دین
				60	مطالعات تطبیقی سلامت
				61	مطالعات تطبیقی سلامت و معارف (الهیات)
				62	مطالعات تطبیقی معارف
				63	مطالعات خانواده و اسلام
				64	مطالعات خانواده و سلامت
				65	معارف اسلامی و سلامت
				66	نظام اسلامی و سلامت
				67	دین و تغذیه
				68	تغذیه در اسلام
				69	تغذیه در روایات
				70	بهداشت روان و تغذیه در روایات
				71	نقش دین در تغذیه
				72	دینداری و تغذیه

جدول 2: نمونه‌هایی از عناوین پایان‌نامه‌های بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت

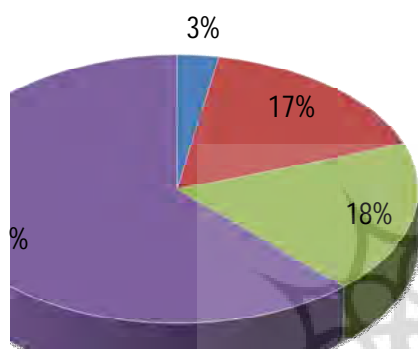
مقطع	دانشگاه	استاد راهنما	پدیدآورنده	سال	موضوع
کارشناسی ارشد	جامعه المصطفی‌العالمیه، مجتمع آموزش عالی امام خمینی، مدرسه عالی قرآن و حدیث	حسن رضا رضایی	شجاعت علی کرار	1399	بیماری‌های روانی و راهکارهای درمان آن از منظر قرآن با تأکید بر راهکارهای اخلاقی
دکترای تخصصی	دانشگاه معارف اسلامی قم، دانشکده قرآن و متون اسلامی	سیدرضا مؤدب	هادی کاظمی نژاد	1398	تحلیل آثار روان‌شناسی آخرت‌باوری از منظر قرآن و حدیث
کارشناسی ارشد	دانشگاه آزاد اسلامی واحد الکترونیکی، دانشکده علوم پایه و فناوری‌های نوین	صدیقه احمدی	فهیمه حیدری فیروزآبادی	1397	بررسی رابطه بین باورهای مذهبی با تاب‌آوری و سلامت معنوی
کارشناسی ارشد	دانشکده اصول‌الدین، (غیر انتفاعی و غیر دولتی)	حسین شریف عسکری	روح‌الدین بلواسی	1395	عوامل جسمی و روحی مؤثر بر رشد جنین از نظر قرآن و روایات
کارشناسی ارشد	دانشکده اصول‌الدین	محمدحسین خلیلی	فاطمه شیرزاد سلوشی	1394	شفاهنجشی قرآن از منظر قرآن و روایات
کارشناسی ارشد	دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی	علی قائمی امیری	محررم تقی‌زاده	1387	بررسی نقش تغذیه در تعلیم و تربیت از دیدگاه اسلام
دکترای [دندانپزشکی]	دانشگاه علوم پزشکی مشهد، دانشکده دندانپزشکی	فاطمه ملک‌نژاد، محمد حسینی	غلامرضا پناهی	1380	مروری بر احادیث توصیه شده در ارتباط با بهداشت دهان و دندان از دیدگاه دین مبین اسلام
دکترای حرفه‌ای	دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، دانشکده پزشکی	محمد مردانی، محمد رضایی	حسن علیخانی	1378	جنین‌شناسی و رشد و تکامل از نظر آیات قرآن کریم
دکتری	نشگاه علوم پزشکی تهران، دانشکده پزشکی	-	سیدرضا پاک‌نژاد	1336	گفتارهای طبی و بهداشتی پیشوایان اسلام
دکترای پزشکی	دانشگاه علوم پزشکی تهران، دانشکده پزشکی	-	عطاءالله مقصودلو	1317	بهداشت اسلامی و تطبیق آن با بهداشت علمی

ج) یافته‌های پژوهش

بر اساس اطلاعات گردآوری شده، از 762846 عنوان پایان‌نامه وزارت علوم و 309263 عنوان پایان‌نامه وزارت بهداشت و درمان (در مجموع 1072109 عنوان) 578 عنوان در حوزه مدنظر یافت شد که در کل، کمتر از یک درصد است و با فرض از قلم افتادن تعدادی عناوین، باز هم نمی‌تواند درصد قابل قبولی باشد و از کشوری با جمعیت غالب مسلمان و دارای اعتقاد راسخ به توجه دین به ابعاد گوناگون زندگی بشر، انتظاراتها بیش از این است. در ادامه به نتایج حاصل از بررسی جزئی‌تر 578 عنوان پایان‌نامه احصا شده در حوزه معارف اسلامی و علوم سلامت می‌پردازیم که در جدول 6 و نمودارهای مربوط، تجمیع و ارائه شده است.

868 ♦ تحلیل آماری پایان‌نامه‌های بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت ...

سال تولید پژوهشها گویای مطلب چندان شگفت‌انگیز و دور از انتظاری نیست. اختلاف آماری معناداری در تعداد پایان‌نامه‌های انجام‌شده در حوزه معارف اسلامی و سلامت در این چهار دوره وجود دارد ($p < 0/001$). بی‌شک دانش‌آموختگان دهه 80 و به ویژه 90، آن هم در دو مقطع کارشناسی ارشد و دکتری بیشترند؛ بنابر این، فراوانی پژوهشها در این دو دهه بیشتر است. هر چند باید از اقبال دانشجویان دهه 90 به این زمینه - شاید بر خلاف انتظارها - به نیکی یاد کرد. (نمودار 1)

نمودار 1: فراوانی پژوهشها بر اساس سال تحقیق

بر اساس آمار موجود، اختلاف آماری معناداری در تعداد پایان‌نامه‌های انجام‌شده در این حوزه در مقاطع مختلف تحصیلی وجود دارد ($p < 0/001$). 61/6 درصد از کل پژوهشها در مقطع کارشناسی ارشد بوده است که این تعداد به طور معناداری از تعداد پژوهشها در مقطع دکتری نیز بیشتر است ($p < 0/001$). البته این مسئله قابل انتظار و طبیعی است؛ زیرا تعداد دانش‌آموختگان مقطع ارشد در کشور به مراتب بیشتر از دکتراست؛ بنابر این، پژوهشها در این مقطع بیشتر است (جدول 3). در ادامه و به منظور دقت بیشتر، جدول فراوانی مقاطع تحصیلی خواهد آمد. (جدول 6)

جدول 3 که بر اساس گزارش مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی وزارت علوم تنظیم شده است، به تعداد دانشجویان به تفکیک نوع وابستگی، نوع تحصیل و دوره تحصیلی در سال تحصیلی 95-96 اشاره دارد. (ایسنا، 1397)

جدول 3: تعداد دانشجویان به تفکیک نوع وابستگی، تحصیل و دوره تحصیلی در سال تحصیلی 95-96

تعداد	دکترای تخصصی	دکترای حرفه‌ای	کارشناسی ارشد	کارشناسی	کاردانی	نوع وابستگی
687036	59052	3666	193511	427483	3324	وزارت علوم و بهداشت
546886	1688	0	45107	500089	2	دانشگاه پیام نور
473798	0	0	51	210442	263305	علمی کاربردی
197305	0	0	0	39372	157933	فنی و حرفه‌ای
339325	2190	0	66867	213440	56828	غیر انتفاعی
1550070	52678	26074	427000	785486	258832	آزاد
3794420	115608	29740	732536	2176312	740224	جمع کل

معصومه امینی و همکاران \diamond 869

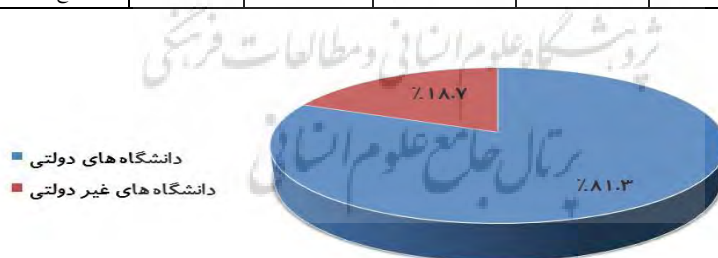
آمارها نشان می‌دهند 81/3 درصد از پژوهش‌های بین رشته‌ای مورد بحث، در دانشگاه‌های دولتی و بقیه در دانشگاه‌های غیر دولتی (آزاد، پیام نور، مجازی و غیرا نتفاعی‌ها) انجام شده ($p < 0/001$) است. طبق آمار مندرج در جداول 4 و 5، متوجه می‌شویم حتی اگر دانشگاه پیام نور را نیمه دولتی بدانیم، باز هم دانشجویان غیر دولتی کشور بیشترند و این عدم استقبال، جای تأمل و بحث زیادی دارد؛ به ویژه دانشگاه آزاد که تقریباً به تنهایی به تعداد دانشگاه‌های دولتی ما دانشجو دارد و حتی طبق آمار اعلام شده، تعداد دانش‌آموختگان آن در تحصیلات تکمیلی (ارشد و دکتری) بیشتر است. (نمودار 2)

بنا به گفته قائم مقام معاونت آموزشی وقت وزارت بهداشت، حدود 200 هزار دانشجو در رشته‌های مختلف علوم پزشکی در حال تحصیل‌اند. (رادیو گفتگو، 1397)

برای بهره بیشتر، جداول ذیل که بر اساس گزارش مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی وزارت علوم تنظیم شده و به تعداد دانشجویان، به تفکیک نوع وابستگی، نوع تحصیل، نوع دوره تحصیلی، جنسیت و نیز بر اساس دانشگاه دولتی و غیر دولتی در سال تحصیلی 96-95 اشاره دارد، ارائه می‌شود. (ایسنا، 1397)

جدول 4: تعداد دانشجویان بر اساس نوع دانشگاه، تحصیل، دوره تحصیلی در سال تحصیلی 96-95

تعداد	دکترای تخصصی	دکترای حرفه‌ای	کارشناسی ارشد	کارشناسی	کاردانی	نوع وابستگی
687036	59052	3666	193511	427483	3324	دانشگاه دولتی (وزارت علوم و بهداشت)
546886	1688	0	45107	500089	2	دانشگاه پیام نور
473798	0	0	51	210442	263305	علمی کاربردی
197305	0	0	0	39372	157933	فنی و حرفه‌ای
339325	2190	0	66867	213440	56828	غیر انتفاعی
1550070	52678	26074	427000	785486	258832	آزاد
3794420	115608	29740	732536	2176312	740224	جمع کل

نمودار 2: نمودار فراوانی پژوهش‌های سلامت و دین در دانشگاه‌های دولتی و غیر دولتی

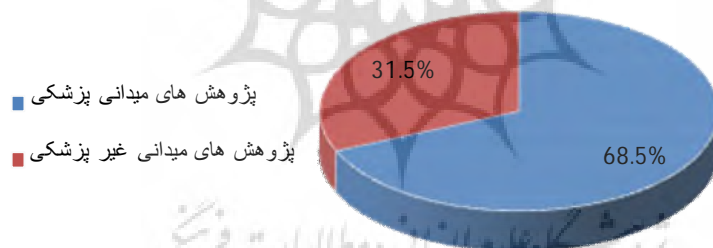
870 ♦ تحلیل آماری پایان‌نامه‌های بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت ...

جدول 5: تعداد دانشجویان به تفکیک نوع و جنسیت در سال تحصیلی 95-96

نوع وابستگی	زن	مرد	جمع
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری؛ وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی	357255	329781	687036
دانشگاه پیام نور	353021	193865	546886
دانشگاه جامع علمی کاربردی	153733	320065	473798
دانشگاه فنی و حرفه‌ای	60418	136887	197305
مؤسسات آموزش عالی غیردولتی - غیر انتفاعی	161525	177800	339325
دانشگاه آزاد اسلامی	637317	912753	1550070
جمع کل	1723269	2071151	3794420

از میان 578 پایان‌نامه بین رشته‌ای معارف و سلامت به دست آمده، اقبال دانشجویان بانو و آقا به این مسئله مساوی است ($P=0/560$) که در نوع خود جالب می‌باشد؛ هرچند ممکن است این آمار در ادوار گوناگون متغیر باشد. (جدول 6)

همچنین پژوهش‌های کتابخانه‌ای، بیش از دو برابر پژوهش‌های میدانی است ($p<0/001$) که البته با توجه به بین رشته‌ای بودن آن، قابل انتظار است. از طرفی، 68/5 درصد پژوهش‌های میدانی از پژوهش‌های پزشکی است که باز هم قابل انتظار است ($p<0/001$)؛ زیرا رشته پزشکی که بیشتر با ابعاد جسمی انسان مواجه است، از شاخه‌های علوم تجربی است و بیشتر با آزمایش و تجربه سروکار دارد. (جدول 6 و نمودار 3)

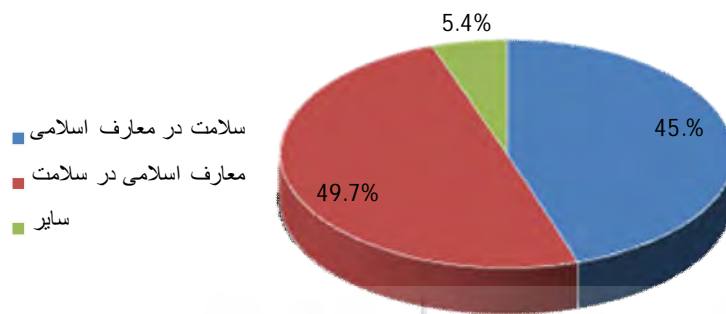

نمودار 3: نمودار فراوانی پژوهش‌های میدانی پزشکی و غیر پزشکی

موضوع بررسی شده دیگر، مقایسه تعداد پژوهش‌های دانشجویان پزشکی در حوزه معارف اسلامی، دانشجویان معارف اسلامی در حوزه پزشکی و نیز تحقیقات کاملاً مربوط به این دو حوزه، اما ارائه شده توسط دانشجویانی است که رشته تحصیلی آنان این دو حوزه نبوده است. هرچند آمار گروه سوم از لحاظ کمی قابل توجه نیست، ولی از آنجا که هدف این بود که هم کار آماری صحیح‌تری ارائه دهیم و هم ارزش کار افرادی را که در این دو حوزه نبوده‌اند، ولی در زمینه بین رشته‌ای سلامت و معارف پژوهش کرده‌اند برجسته کنیم، آورده شده‌اند. بر این اساس، تعداد پایان‌نامه‌های انجام شده بین این سه گروه، تفاوت آماری معناداری با یکدیگر دارند ($p<0/001$)؛ بدین صورت که از لحاظ کمی، تعداد پژوهش‌های هر دو

871 \blacklozenge معصومه امینی و همکاران

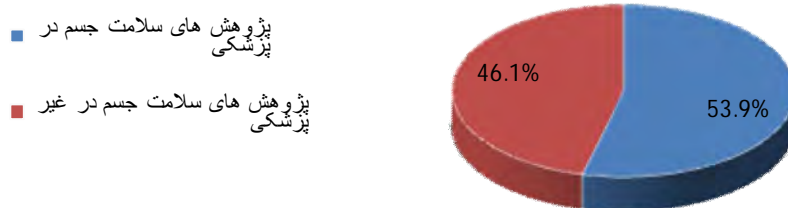
حوزه سلامت در معارف و معارف در سلامت، به هم نزدیک اند ($P=0/248$) و با اختلاف اندکی (27 عنوان) تعداد پژوهش‌های معارف در سلامت بیشتر است. (جدول 6، نمودار 4)

نمودار 4: فراوانی پژوهش‌های سلامت در معارف اسلامی و معارف اسلامی در سلامت و سایر

شاید مهم‌ترین آمار دارای پیام‌های جدی و اثرگذار برای هدایت محققان بین رشته‌ای، مقادیر مربوط به فراوانی پژوهش‌های سلامت جسم و روان و معارف اسلامی و سلامت جسم و روان در پزشکی و غیر پزشکی است. در داده‌های مربوط به سلامت در معارف و معارف در سلامت، دیده شد که تقریباً تعداد پژوهش‌های مشترک هر دو حوزه پزشکی و معارف به هم نزدیک‌اند. آنچه در اینجا مشخص است اینکه، تعداد پژوهش‌های سلامت روان و جسم در معارف نیز به هم نزدیک است ($P=0/835$). گفتنی است پنج عنوان از پایان‌نامه‌ها نیز به بحث دارو و معارف اسلامی پرداخته‌اند که از نظر تعداد، تفاوت قابل توجهی با دو موضوع دیگر دارد. (جدول 6)

در دو موضوع اخیر، بحث مهم مربوط به پژوهش‌های سلامت جسم و روان در پزشکی و غیر پزشکی آورده شده است. بدون شک بخش بزرگی از علوم پزشکی با جسم انسان سروکار دارد. مواجهه با بیماری‌های متعدّد جسمی، گسترش دامنه و تخصصی شدن شاخه‌های پزشکی، ملموس‌تر بودن بیماری‌های جسمی و به ویژه عدم فرهنگ‌سازی برای توجه به بیماری‌های روان در بین توده مردم، باعث شده است پزشکی سروکار بیشتری با جسم انسان داشته باشد (53/9 درصد در مقابل 37/4). همه قبول دارند که «عقل سالم در بدن سالم است»، اما واقعیت این است که امروزه حتی ریشه بعضی بیماری‌های جسمی، در عدم توجه مناسب به مسئله سلامت روان است. بنابر این، نیاز است در این زمینه از طریق ارائه پژوهش‌های عملیاتی، دقت و همت بیشتری از جانب متولیان و متخصصان حوزه علوم پزشکی صورت گیرد. هرچند مطابق آمار به دست آمده، پژوهش‌های سلامت جسم و دین در غیر پزشکی‌ها نیز به پزشکی بسیار نزدیک است ($P=0/192$) که بر توجه همزمان غیر پزشکی‌ها (معارفی‌ها) به مسئله سلامت جسم و روان اشاره دارد. (جدول 6 و نمودار 5)

نمودار 5: فراوانی پژوهش‌های سلامت جسم در پزشکی و غیر پزشکی

داده‌های اخیر نشان می‌دهد که 62/6 درصد از پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه سلامت روان و دین را افرادی انجام داده‌اند که رشته تحصیلی آنان غیر از پزشکی و اغلب از رشته‌های مربوط به معارف اسلامی است که به طور معناداری از تعداد این پژوهش‌ها در رشته پزشکی بیشتر است ($p < 0/001$) و این می‌تواند پیامهائی را برای محققان نکته‌سنج در بر داشته باشد. (جدول 6، نمودار 6)

نمودار 6: فراوانی پژوهش‌های سلامت روان در پزشکی و غیر پزشکی

در اولین قدم می‌توان طی تحقیقی آسیب‌شناسانه، علت کم‌توجهی و کم‌رغبتی بخش سلامت به تأثیر آموزه‌های دینی در سلامت روان را بررسی کرد. آیا این مسئله نشان‌دهنده عدم اعتقاد آنان نسبت به تأثیر دین بر سلامت روان است یا فقط به دلیل کار کمتر در این زمینه یا حتی مسئله دیگر؟

نکته دیگر اینکه، آیا ارتباط قرآن و معارف اسلامی و در مجموع دین با سلامت روح و روان بیشتر است؟ یا کشف آیات و احادیث مربوط به روان، بر آشنایان به معارف اسلامی آسان‌تر و در دسترس‌تر است؟ در اینجا باید یکی از وظایف مهم مراکز بین رشته‌ای معارف و علوم سلامت را ایجاد پلی علمی بین پزشک و عالم دینی دانست که در این صورت می‌تواند با همراهی و مساعدت یکدیگر، به نتایج صحیح‌تر و عملی‌تری دست یابند.

نکته آخر دریافتی از آمار اخیر اینکه، بحث روان یا همان نفس (با قدری تساهل)، بیشترین ظرفیت را برای کار در پژوهشهای میان‌رشته‌ای علوم دینی و سلامت دارد. البته این برداشت با توجه به اطلاعات موجود حاصل شده است. شاید در آینده بتوان از طریق همین مراکز بین رشته‌ای، در ابعاد گوناگون سلامت جسم و دین نیز پژوهشهای مؤثری را ارائه داد که نیازمند گسترش حداقلی اطلاعات و سواد پزشکی اساتید گروه معارف اسلامی، بهره‌مندی مستقیم از پژوهشگران حوزه سلامت در کنار آنان، دغدغه‌مند شدن هر چه بیشتر اساتید گروه سلامت برای تحقیقات گسترده به منظور کشف ریشه‌های سلامت در معارف اسلامی و نشان دادن خدمات ارزنده و البته پنهان‌مانده دین، به ویژه قرآن مبین، به مسئله سلامت جسم و جان از طریق بهره‌مندی از تجارب اساتید گروه معارف اسلامی است.

جدول 6: مقایسه فراوانی پژوهشهای انجام شده در حوزه سلامت در طبقه‌بندی‌های مختلف

P-value	تعداد (درصد)	پژوهشهای انجام شده در حوزه سلامت	
<0/001	16 (2/8)	قبل از دهه 70	سال
	97 (16/8)	دهه 70	
	106 (18/3)	دهه 80	
	359 (62/1)	دهه 90	
<0/001	8 (1/4)	کارشناسی	مقطع
	356 (61/6)	کارشناسی ارشد	
	214 (37/0)	دکتری	
<0/001	470 (81/3)	دولتی	نوع دانشگاه
	108 (18/7)	غیر دولتی	
0/560	296 (51/2)	خانم‌ها	جنسیت
	282 (48/8)	آقایان	
<0/001	429 (74/2)	کتابخانه‌ای	شیوه پژوهش
	149 (25/8)	میدانی	
<0/001	102 (68/5)	پزشکی	پژوهش
	47 (31/5)	غیر پزشکی	
<0/001	260 (45/0)	سلامت در معارف اسلامی	حوزه پژوهش
	287 (49/6)	معارف اسلامی در سلامت	
	31 (5/4)	سایر	
<0/001	289 (50/0)	سلامت روان و معارف اسلامی	موضوع پژوهش از حیث
	108 (37/4)	پزشکی	
<0/001	181 (62/6)	غیر پزشکی	سنجش ارتباط
	284 (49/1)	سلامت جسم و معارف اسلامی	
0/192	153 (53/9)	پزشکی	سنجش ارتباط
	131 (46/1)	غیر پزشکی	
	5 (0/9)	دارو و معارف	

د) بحث و نتیجه‌گیری

امروزه اهمیت و ضرورت میان‌رشته‌گی به عنوان مدلی پذیرفته‌شده برای هم‌اندیشی دانشمندان علوم گوناگون در حل و فصل معضلات حل‌ناشده انسانی، قابل‌کتمان نیست. میدان میان‌رشته‌گی فرصتی است که با استفاده بهینه از اشتراکات زبان علمی، مرزهای جغرافیایی حذف و همکاری دانشمندان دور و نزدیک فراهم شود. مسئله سلامت به عنوان یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های بشر، همواره مورد توجه اندیشمندان علوم مختلف بوده است. با توجه به بروز ناگهانی بیماری‌های ناشناخته از یک سو و عدم توفیق حداکثری روشهای قبلی در درمان بیماری‌های جسمی و به ویژه روحی از سوی دیگر، ایجاد زمینه‌های همکاری و همفکری تمام علوم در کشف بهترین و سریع‌ترین روشهای درمان ضروری به نظر می‌رسد.

به همین منظور، پژوهش حاضر سعی کرد میزان تلاش و روی‌آوری دانشگاهیان (بخش پایان‌نامه) را در آشکارسازی میزان بهره‌مندی علوم سلامت از معارف اسلامی و علوم دینی، در 80 سال گذشته نشان دهد.

دستاوردهای پژوهش

در مطالعه حاضر به بررسی کمی پژوهشهای انجام‌شده در حوزه مشترک سلامت و معارف اسلامی در مقاطع و رشته‌های تحصیلی مختلف پرداختیم. بر اساس یافته‌های تحقیق، عدم جاگیر شدن وسیع میان‌رشته‌گی و فرارشته‌گی در بین دانشگاهیان به عنوان مهم‌ترین متولیان پژوهش، کاملاً واضح است که لازم است همه در معرفی این شیوه که امروزه در دنیای علم مرسوم شده، اهتمام ویژه داشته باشند. در این راستا، جمع‌آوری و تدوین و بررسی آماری پایان‌نامه‌های بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت در 80 سال گذشته برای اولین بار، می‌تواند علاوه بر دسترسی آسان به تمام عناوین 578 پایان‌نامه بین رشته‌ای معارف و سلامت (که در آرشیو مرکز موجود است)، در تبادل موضوعات جدید به ذهن پژوهشگران و جلوگیری از تکرار پژوهشهای انجام‌شده نیز کمک رساند.

نتایج به دست آمده از تحقیق حاضر حاوی نکات جالب توجه برای محققان و مسئولانی است که دغدغه گسترش فعالیتها در حوزه تحقیقات بین رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت را دارند. از مهم‌ترین نتایج پژوهش حاضر می‌توان به آمار بالای اقبال دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشگاههای دولتی نسبت به سایر دانشگاهها به این حوزه، نبود رابطه معنادار بین جنس و گرایش به این موضوع تحقیقی، اختلاف اندک تعداد پایان‌نامه‌های دانشجویان پزشکی در حوزه معارف اسلامی و دانشجویان معارف اسلامی در حوزه پزشکی و اختلاف فاحش آنها با تعداد پایان‌نامه‌ها در سایر رشته‌ها، نزدیکی تعداد پژوهشهای سلامت روان و سلامت جسم در معارف اسلامی، اختلاف غیر معنادار تعداد پژوهشهای سلامت جسم و معارف اسلامی بین رشته‌های پزشکی و غیر پزشکی و تفاوت معنادار تعداد پژوهشهای سلامت روان و معارف اسلامی در رشته‌های غیر پزشکی نسبت به رشته‌های پزشکی اشاره کرد. بنابراین، با توجه به

نتایج و به خصوص مسئله سلامت روان (نفس) که همواره در قیاس با سلامت جسم به آن کم‌لطفی شده است، در حوزه میان‌رشته‌گی معارف و سلامت، فضای مناسب برای کار علمی عمیق وجود دارد.

محدودیت‌های پژوهش

در هر پژوهشی دسترسی به منابع موثق از دغدغه‌های پژوهشگر است. در این پژوهش نیز با توجه به عدم یکپارچگی موضوعی پایان‌نامه‌ها، دسترسی به عناوین پایان‌نامه‌های دکتری، کارشناسی ارشد و کارشناسی، تنها از طریق مراجعه به سایتهای معتبر ثبت پایان‌نامه در دو وزارت علوم و بهداشت و درمان امکان‌پذیر بود که کاری بسیار وقت‌گیر است و به دلیل احتمال عدم ثبت همه پایان‌نامه‌ها، دسترسی کامل به عناوین پایان‌نامه‌ها دشوار است.

پیشنهادها و راهکارها

ضروری به نظر می‌رسد انجمنهای علمی دانشگاههای علوم پزشکی در راستای تقویت میان‌رشته‌گی و فرارشته‌گی، گامهای جدی بردارند و با دستورالعملهای مناسب و مؤثر، نقشه راه پیشرفت و بهره‌مندی از فرصت هم‌اندیشی با دانشمندان علوم اسلامی را در کشف روشهای درمان دردهای جسمی و به ویژه روحی، با استفاده از آموزه‌های دینی فراهم آورند؛ زیرا ثابت شده است به سبب احاطه خداوند بر ابعاد وجودی انسان (جسم و جان)، دین همواره پاسخی روشن و مناسب برای تعالی همه‌جانبه بشر ارائه می‌دهد. از طرفی، در کشور ما دانشمندان بزرگ و نخبه علوم دینی به راحتی و با علاقه‌مندی برای کمک به تولید و توسعه این علم نوین در دسترس‌اند که شایسته است از این فرصت ارزشمند که بسیاری از کشورهای پیشرفته بی‌بهره‌اند، کمال بهره را ببریم و با کشف نسخه‌های شفابخش دین، ضمن ارائه خدمات مانا به سلامت بشر، چهره واقعی دین اسلام را نیز به جهانیان معرفی کنیم.

منابع

- آزادی احمدآبادی، قاسم و حمزه‌علی نورمحمدی (1397). مطالعات میان‌رشته‌ای، سنجش تحلیل شاخصها و رویکردها. تهران: کتابدار.
- آسمانی، امید و همکاران (1399). پایان یا آغاز: راهنمای بالینی مراقبت معنوی از بیماران پایان حیات. تهران: چشمه حکمت.
- احمدوند، شجاع و سمیه محمدی (1392). «چهار روایت در فهم معنای مطالعات میان‌رشته‌ای». مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، دوره ششم، ش 1 (پیاپی 21): 31-53.
- افتخاری، علی (1388). «علوم بین رشته‌ای در آموزش عالی». مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ش 2: 83-65.
- ایسنا/خبرگزاری دانشجویان ایران (1397). «دانشگاههای ایران به روایت آمار و ارقام». سرویس علمی و دانشگاهی، 1397/03/09، کد خبر: 97030804268.
- بارت، رولان (1373). «از اثر تا متن». ترجمه مراد فرهادپور. ارغنون، سال اول، ش 4.
- پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران. پایگاه اینترنتی وزارت علوم، تحقیقات، فناوری: ایرنداگ.
- حامیانی، دکتر ابراهیم، مبانی، اصول و روشهای آینده پژوهی، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، 1390، چاپ دوم 1396.
- خورسندی طاسکوه، علی (1387). گفتمان میان‌رشته‌ای دانش: مبانی نظری، گونه‌شناسی و خط‌مشی‌هایی برای عمل در آموزش عالی. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- دالوندی، اصغر؛ سید باقر محمدسادات، حمیدرضا خانکه و همکاران (1391). «تبیین سبک زندگی سلامت‌محور مبتنی بر فرهنگ اسلامی». تحقیقات کیفی در علوم سلامت، 343-332.
- درزی، قاسم (1398). «تاریخ انگاره میان‌رشته‌ای؛ گذار از نگاه آرمان‌گرایانه و مبتنی بر تلفیق دانش به رویکرد عمل‌گرایانه و مبتنی بر حل مسئله». مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، دوره یازدهم، ش 4: 32-1.
- درزی، قاسم؛ احد فرامرز قراملکی و منصور پهلوان (1392). «گونه‌شناسی مطالعات میان‌رشته‌ای در قرآن کریم». مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، دوره پنجم، ش 4 (پیاپی 20): 73-102.
- رادیو گفتگو (1397). «برنامه گفتگوی علمی». پایگاه اینترنتی، 1397/03/23: ساعت 12:15.
- رحمدل، غلامرضا و سهیلا فرهنگی (1387). «پژوهشهای میان‌رشته‌ای در مطالعات ادب فارسی». پژوهشهای ادبی، سال پنجم، ش 21: 44-23.
- رهادوست، بهار (1382). «رویکرد بین رشته‌ای و مطالعات ادبی». زیباشناخت، ش 9: 195-201.
- شاه‌آبادی، محمدمهدی و علی‌اصغر پورعزت (1395). «کاربست رویکرد میان‌رشته‌ای در مسئله تحول علوم انسانی: بازخوانی تاریخ نهضت ترجمه در تمدن اسلامی در زمینه خط‌مشی‌گذاری عمومی». مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، دوره هشتم، ش 3 (پیاپی 31): 1-37.

- شیروانی ناغانی، مسلم، محمدرحیم عیوضی و حاکم قاسمی (1396). «چیستی و چرایی مفهوم میان‌رشته‌ای آینده‌نگاری راهبردی در فرا رشته آینده‌پژوهی». مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، دوره نهم، ش 3 (پیاپی 35): 1-24.
- طاهری دمنه، محسن و زهرا حیدری دارانی (1398). «ضرورت و امکان‌پذیری میان‌رشته‌ای در آموزش‌های پیش از دانشگاه؛ کولژی از آینده‌مدرسه». مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، دوره یازدهم، ش 4 (پیاپی 44): 69-99.
- طباطبایی، شیمایا (1394). «ضرورت آینده‌پژوهی در نظام آموزش پزشکی و سلامت کشور». گامهای توسعه در آموزش پزشکی، دوره دوازدهم، ش 2: 435-433.
- فرامرز قراملکی، احد (1383). اصول و فنون پژوهش در گستره دین‌پژوهی. قم: حوزه علمیه.
- مورن، ادگار (1379). درآمدی بر اندیشه پیچیده. ترجمه افشین جهان‌دیده. تهران: نی.
- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، معاونت تحقیقات و فناوری. پایگاه اینترنتی بانک اطلاعاتی پایان‌نامه‌های علوم پزشکی کشور.
- Ahmadvand, Shoja & Somaye Hamidi (2013). "Four Narratives in Understanding the Meaning of Interdisciplinary Studies". *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, Vol. 6, No. 1: 31-53.
- Asmani, Omid & et al. (2020). **End or Beginning: A Clinical Guide for Spiritual Care of End-of-Life Patients**. Tehran: Cheshmeh Hekmat Publications.
- Azadi Ahmadabadi, Ghasem & Hamzehali Noormohammadi (2018). **Interdisciplinary Studies, Measuring Analysis of Indicators and Approaches**. Tehran: Librarian Publishing.
- Bart, Roland (1995). "From Work to Text". Translated by Morad Farhadpour. *Arghanoon Publishing*, Fourth year.
- Dalvandi, Asghar; S.B. Mohammad Sadat, H.R. Khankeh & Others (2012). "Explaining a Health-Oriented Lifestyle Based on Islamic Culture". *Journal of Qualitative Research in Health Sciences*, P. 332-343.
- Darzi, Qasem (2019). "History of Interdisciplinary Idea. Transition from an Idealistic and Based on Knowledge Integration to a Pragmatic Approach Based on Problem Solving". *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, Vol. 11, No. 4: 1-32.
- Darzi, Qasem; Ahad Faramarz Gharamaleki & Mansour Pahlavan (2013). "Typology of Interdisciplinary Studies in the Holy Quran". *Interdisciplinary Studies in Humanities*, Vol. 5, No. 4 (20 in a row): 73-102.
- Eftekhari, Ali (2009). "Interdisciplinary Sciences in Higher Education". *Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, No. 2: 65-83.
- Faramarz Gharamaleki, Ahad (2004). **Principles and Techniques of Research in the Field of Religious Studies**. Qom: Seminary.
- Iranian Students News Agency (ISNA) (2018). **Iranian Universities According to Statistics**.

- Khorsandi Taskooh, Ali (2008). **Interdisciplinary Discourse of Knowledge: Theoretical Foundations, Typology and Guidelines for Practice in Higher Education**. Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies.
- Moran, Edgar (2000). **An Introduction to Complex Thought**. Translated by Afshin Jahandideh. Tehran: Ney Publishing.
- Radio Goftogoo Website (2018). **Scientific Dialogue Program**.
- Rahadoust, Bahar (2003). **"Interdisciplinary Approach and Literary Studies"**. *Ziba Shenakht Quarterly*, No. 9: 195-201.
- Rahmdel, Gholamreza & Soheila Farhangi (2008). **"Interdisciplinary Research in Persian Literature Studies"**. *Quarterly Journal of Literary Research*, Fifth Year, No. 21: 23-44.
- Shahabadi, Mohammad Mehdi & Ali Asghar Pourezat (2016). **"Application of Interdisciplinary Approach to the Evolution of Humanities: A Review of the History of the Translation Movement in Islamic Civilization in the Field of Public Policy"**. *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, Vol. 8, 3(31): 1-37.
- Shirvani Naghani, Muslim; Mohammad Rahim Eivazi & Hakim Ghasemi (2017). **"What and Why the Interdisciplinary Concept of Strategic Futurism in the Field of Futurology"**. *Interdisciplinary Studies in Humanities*- Vol. 9, No. 3(35 Consecutive): 1-24.
- Taheri Demneh, Mohsen & Zahra Heidari Darani (2019). **"Necessity and Feasibility of Interdisciplinary Education in Pre-University Education; Collage from the Future of School"**. *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, Eleventh Edition, No. 4(44th consecutive): 69-99.
- Tabatabai, Shima (2015). **"The Necessity of Future Studies in the Medical Education and Health System"**. *Journal of Developmental Steps in Medical Education*, Vol. 12, No. 2: 433-435.
- **Website of the Database of Medical Sciences Theses of the Country, Ministry of Health., Treatment and Medical Education, Deputy of Research and Technology**
- **Website of the Ministry of Science- Research, Technology, Research Institute of Information Science and Technology of Iran (Irindak)**

